

УДК 330.341 : 332.12

**МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЯВУ ГЛОБАЛЬНИХ
ПРОЦЕСІВ ТА ШЛЯХИ ЇХ УДОСКОНАЛЕННЯ**

А.М. СУНДУК

Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України

У статті розглянуто основні підходи до використання механізмів регулювання прояву глобальних процесів зі сторони держави та їх управлінські можливості. Подано структурні та змістовні параметри механізмів та можливості їх використання відповідно до сценаріїв і етапів розвитку. Пропонуються заходи, спрямовані на посилення ефективності впливу відносно глобальних процесів

Протягом років незалежності, як наслідок політики відкритості, наявні численні випадки, коли державні кордони є надмірно проникними для іноземних процесів та наслідків, які вони приносять. Засилля іноземних автомобілів, побутової техніки, продукції легкої промисловості, харчової, хімічної – все це давно вже стало нормою українських реалій. Українські товари теж продаються на зовнішніх ринках, однак, не в таких обсягах і вони не займають монопольне положення, як іноземні в Україні. Міграційні процеси, виїзд висококваліфікованих працівників є небезпечними для соціальної системи. Шляхом “унормування” цих процесів є використання можливостей регулювання прояву глобальних процесів.

З метою впливу на основні глобальні процеси, які реалізують власний потенціал в межах держави, необхідним є використання системи методів, які б надавали змогу змінювати і спрямовувати напрями розвитку процесів. За умови успішної реалізації цього завдання Україна отримає можливість відстоювати власні національні інтереси та захищати внутрішній ринок від зовнішньої конкуренції. Управлінські дії, спрямовані на регулювання прояву глобальних процесів, повинні оперувати системою механізмів, які б давали змогу реального впливу.

Об’єкти та методи дослідження

На теперішній час існують наукові праці, в яких досліджуються підходи до регулювання прояву глобальних процесів. Однією з таких є розробка Кредісова А.І. [1], в якій автор визначає основні засади управління зовнішньоекономічною діяльністю. Подібною за змістом виступає і праця Мойсейченка П.О. [2]. Територіальні аспекти управління зовнішньоекономічними процесами визначені в роботі [3]. Враховуючи наявні положення розробок, доцільним є проведення розширеного аналізу наявних механізмів відповідно до поточних потреб та визначення можливостей їх використання згідно наявних сценаріїв.

Постановка завдання

Основним завданням дослідження є визначення потенціалу і можливостей наявних механізмів державного регулювання зовнішніх процесів в контексті динамічних сценаріїв розвитку та, на основі цього, формування напрямів удосконалення їх функціонування.

Результати та їх обговорення

Розглянемо наявний арсенал механізмів державного регулювання прояву глобальних процесів в межах внутрішнього простору. На початку зазначимо, що, як показує аналіз наукових розробок, пов’язаних з питаннями розвитку національних економік в умовах глобалізації, можливо виділити два основні підходи до цих питань. Перший підхід ґрунтується на політиці протекціонізму, яка має на меті

захист внутрішнього ринку від іноземних конкурентів на основі запровадження системи заходів, спрямованих на обмеження конкурентоспроможності зовнішніх виробників.

Серед основних видів протекціонізму можна виділити такі, як вибірковий (селективний), зміст якого полягає у запровадженні обмежувальних заходів відносно конкретної держави або товару; галузевий – захист певної галузі виробництва (наприклад, машинобудування, хімічної промисловості, легкої та ін.); прихований – на основі використання заходів, які є немитними за походженням та ін. Головними інструментами протекціонізму, за допомогою яких досягається стримування зовнішніх потоків товарів та послуг, є, насамперед, державне мито (за товари, які ввозяться і вивозяться), митні квоти (кількісне обмеження на ввезення певних товарів), ліцензії, високі стандарти якості, санітарні ліміти та ін.

Одним з наслідків протекціонізму є сприяння експортним операціям при обмеженні імпорту, ефектом від чого є захист внутрішнього виробника від іноземної конкуренції.

На думку багатьох авторів, використання протекціоністських заходів необхідне тільки в конкретних умовах. Наприклад, згідно позиції Б. Данилишина [4], державний протекціонізм є доцільним в умовах кризи, а у позакризовий час необхідно діяти на основі використання раціональних форм захисту ринку держави. Таким чином, на думку автора, рівень протекціонізму має бути варіативним відповідно до поточної ситуації.

Протягом років незалежності були відомі численні випадки вжиття протекціоністських заходів, спрямованих на захист внутрішнього ринку. Ці заходи були спрямовані як на протекцію окремих ринків, так і орієнтувалися на конкретні товари. Цей досвід призвів до того, що у міжнародній спільноті склалося враження, що Україна надмірно захищає свій внутрішній ринок та власних виробників. Однак, не зважаючи на це, внутрішній ринок держави продовжує відчувати надмірний пресинг зі сторони глобального середовища.

Другий підхід передбачає орієнтацію на стимулювання розвитку вільної торгівлі (фритредерство) і невтручання держави в підприємницьку діяльність. Також проголошується відсутність (зняття) перешкод для руху іноземних товарів в межі держави. У цьому випадку провідну роль відіграє ринок з його попитом і пропозицією, на основі чого встановлюються пропорції між експортними операціями та імпортом.

Щоб проводити політику фритредерства, необхідно, щоб країна мала вагомий потенціал економічного розвитку і такі ж внутрішні конкурентні позиції для забезпечення від можливих ризиків. Якщо ж країна не визначається сильними позиціями, то подібна політика може призвести до формування вагомого зовнішнього пресингу на її економіку.

Як свідчить досвід, в чистому вигляді протекціонізм і фритредерство зустрічаються дуже рідко, а переважають перехідні форми державної політики, які використовують як окремі методи і підходи протекціонізму, так і підтримують розвиток вільної торгівлі. На нашу думку, така позиція є доцільною, зважаючи на існуючі переваги і загрози, які несе із собою кожний з цих підходів. Враховуючи досвід більшості країн світу, не можна виключно дотримуватися як рафінованого протекціонізму, так і фритредерства – використання їх спільних переваг є найкращим шляхом. Якщо, припустимо, занадто дотримуватися позиції захисту внутрішнього ринку, то це може зумовити консервацію розвитку виробництва, відсутність стимулів для його вдосконалення, впровадження новітніх технологій і

розробок, що в кінцевому підсумку може призвести до зниження рівня національної конкурентоспроможності. У випадку надмірної відкритості національного ринку перед іноземними виробниками це може також призвести до формування несприятливих наслідків, основними серед яких можуть бути наступні: зростання конкуренції для національного виробника, завоювання внутрішнього ринку іноземною продукцією, що може зменшити позиції внутрішніх підприємств.

До складу основних механізмів регулювання належать такі групи, як політичні, економічні, адміністративні, правові, інформаційні та ін. (табл.). Склад цих груп відображає основні можливі механізми регулювання прояву глобальних процесів. Кожна з груп механізмів визначається власними особливостями, які характеризуються значеннями «високі характеристики», «перехідні», «низькі». Ці значення дають уявлення про сильні і слабкі сторони механізмів, які можуть виникати під час їх використання.

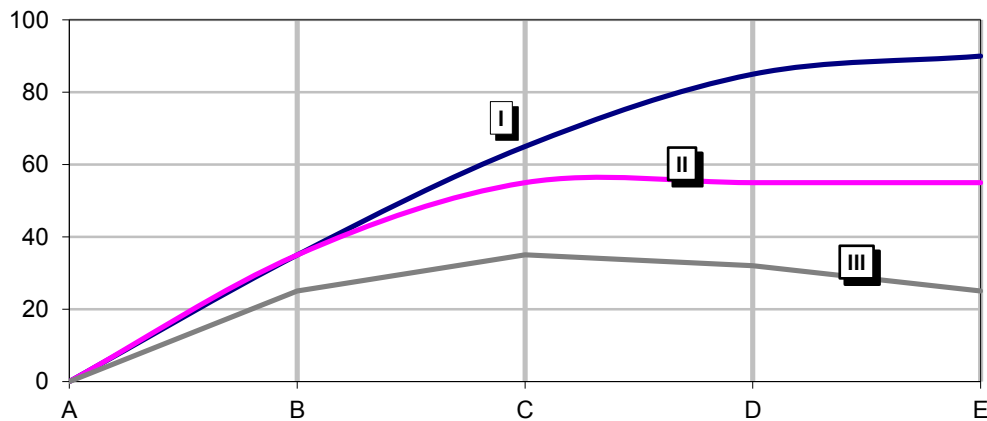
Змістовні параметри механізмів регулювання зовнішніх впливів (за основними групами)

	Політичні	Економічні	Адміністративні	Правові	Інформаційні
Можливості реагування	+	+	+	+	+
Ефективність реалізації заходів	+	+	+	+	+
Спрямованість дії	±	+	+	±	+
Політична підтримка заходів	+	+	+	+	±
Можливості спільних дій з іншими державами	+	+	±	+	+
Фінансова складова	+	+	±	-	-
Дотримання принципу вільного ринку	±	±	-	+	+
Необхідність змін і нововведень	+	+	±	+	-
Врахування місцевих особливостей	±	±	+	±	±

+ - високі характеристики, - - перехідні, ± - низькі

Згідно рис. можливо виділити три основні сценарії розвитку глобальних впливів, кожний з яких визначається власними особливостями. I сценарій є найбільш динамічним з стрімкими темпами зростання, які зберігаються протягом всього періоду розвитку. II, поряд з процесами зростання в межах початкового періоду, визначається досить тривалими тенденціями стабілізації. III є найбільш поміркований за ознакою потенціалу і характеризується наявністю нисхідних тенденцій протягом досить тривалого періоду.

В межах періоду існування глобального впливу можливо виділити 5 основних етапів: етап А – зародження, В – становлення (розвиток), С-Д – стабілізація (криза), Е – руйнація. Етапи С і D є певною мірою схожі між собою, зважаючи на те, що вони характеризують період, коли вже накопичено значний потенціал і тенденції подальшого зростання або пригальмовуються, або мінімізуються з настанням занепаду. Орієнтуючись на проведені розрахунки та їх статистичні ознаки, серед цих варіантів розвитку глобальних впливів відносно національної економіки найбільш вірогідним є сценарій III, коли процеси зростання чергуються з процесами зниження, які значною мірою були зумовлені наслідками кризи початку 2007 р.

Орієнтовні сценарії розвитку глобальних впливів відносно національної економіки (I – висхідний (динамічно-зростаючий), II – поступальний (динамічно-стабільний), III – нисхідний (динамічно-спадний))

На нашу думку, раціонально видається прив'язка механізмів державного регулювання до виділених сценаріїв, що дасть змогу точніше визначити потенціал механізмів. Необхідність цього пояснюється тим, що на кожному етапі змінюються і підстави для використання механізмів, тому доцільною є орієнтація останніх на специфічні риси етапів. В межах першого і другого етапу, коли наявні процеси зростання, доцільним є використання всіх наявних механізмів, що дасть змогу забезпечити державу від можливих загроз. Третій і четвертий етапи – політичні, економічні, адміністративні. П'ятий – політичні і економічні.

Політичні механізми передбачають використання урядових дій і рішень в сферах, які торкаються зовнішніх відносин. Крім того, ці механізми пов'язуються з політичними домовленостями урядів двох і більше країн відносно питань торгівлі, міграції населення та ін. Це можуть бути, зокрема, угоди щодо спільних заходів обмеження імпорту конкретних продуктів з третіх країн (тих, що не приєдналися до цієї угоди) або застосування додаткових умов реалізації імпорту та ін. Основною умовою таких угод є бажання сторін досягти спільної мети на основі узгоджених дій. Ці механізми є одними з найбільш дієвих за умови виникнення несприятливих процесів, якими можуть бути тотальне падіння показників на міжнародних біржах, подолання наслідків економічних або соціальних збурень, транскордонних перенесень небезпечних речовин тощо. Всі інші механізми в цьому відношенні є менш дієвими.

Використання політичних механізмів має і несприятливі сторони, якими є прямі директивні дії уряду, використання політичних важелів, неринковість самого напряму регулювання. Країни, які дотримуються принципів демократії і вільного ринку, можуть зауважити про антидемократичність таких механізмів. Тому їх використання повинне бути поміркованим.

Економічні механізми оперують набором заходів, які за своїм змістом локалізуються в економічній площині. Цей блок заходів є одним з найбільших за своїм різноманіттям і охоплює широкий спектр дії. Насамперед, варто акцентувати увагу на такому механізмі як мито.

Державне мито є одним з основних механізмів регулювання. Згідно Закону України «Про Єдиний митний тариф» [5], можливо виділити наступні види державного мита – адвалерне (визначається у відсотках до митної вартості), специфічне (встановлюється у вигляді грошового еквіваленту на

одиночку товарів або інших предметів) і комбіноване (яке поєднує у собі риси попередніх двох мит). Мито на товари і предмети, що обкладаються митом, є диференційованим і залежить від режиму зовнішньоекономічної діяльності.

Крім того, з метою захисту економічних інтересів держави можливим є використання особливих видів мита (спеціального, антидемпінгового, компенсаційного). Кожний з цих видів в межах власної компетенції сприяє протекції інтересів держави. Виходячи з наявних механізмів, вони надають прийнятні умови для можливості регулювання зовнішніх впливів. Хоча, як свідчить поточна практика, не зважаючи на існування подібних підходів, вони не досить ефективно стримують потоки імпорту.

Використання економічних механізмів належить до числа тих, які більшою мірою відповідають принципам вільного ринку, хоча, ці механізми теж можуть визначатися заходами, що є директивними. Наприклад, заходи по підвищенню мита на іноземні автомобілі, які ввозяться на територію України, можна вважати як прямі і наказові (що може викликати обурення з приводу того, що держава намагається в ручному режимі регулювати відповідний ринок). Цьому відповідає перехідна позиція (табл. 4) щодо дотримання принципу вільного ринку.

Адміністративні механізми за своєю змістовною площиною визначаються певними аналогіями з політичними, так як і перші і другі напряму пов'язані з владними колами. Поряд з цим, адміністративні більшою мірою орієнтуються на державні органи влади, які напряму визначають і впливають на перебіг державної політики як на рівні центральному, так і на локальному. Адміністративні механізми, таким чином, більшою мірою визначають внутрішньодержавні особливості. Прикладами адміністративних механізмів є квотування (отримання дозволу на ввезення чітко визначеної кількості іноземного товару протягом певного періоду часу), ліцензування експорту та імпорту (дозвіл на ввезення або вивезення товару). Основною метою як квотування, так і ліцензування є формування раціональних співвідношень між імпортно-експортними операціями.

Важливою умовою дієвості адміністративних механізмів є наявність сильної вертикалі влади, що формує основу для можливостей адміністративного впливу. Необхідними є і потужні горизонтальні зв'язки, які забезпечують контакти органів влади в територіально-просторовому вимірі. Однак, питанням залишається ефективність цих зв'язків, які, значною мірою як спадок попередніх років, не сприяють регулюючим діям. На противагу передовому досвіду функціонування державного апарату на різних рівнях, в Україні ще необхідно проводити ряд реформ, спрямованих на підвищення рівня адекватності реакції влади на поточні проблеми. Наслідком цих реформ має бути поліпшення рівня функціонування органів влади, що, в свою чергу, дозволить дієвіше використовувати адміністративні механізми регулювання прояву глобальних процесів.

Правові механізми, насамперед, ґрунтуються на наявній системі законодавчих актів, в яких визначено основні підходи до регулювання. Український правовий простір визначається рядом законів та інших законодавчих актів, які надають основні підходи до можливості регулюючих дій. Маючи ряд моментів доопрацювання, вони мають змогу регулювати ці процеси.

Інформаційні механізми передбачають наступні заходи: інформаційні кампанії, спрямовані на формування суспільної думки щодо торгівельних відносин, дії інформаційного спрямування з метою корекції попиту на іноземні товари та ін.

Необхідно відзначити, що інформаційні заходи є одними з найбільш оперативних серед всіх механізмів. У світовій практиці відомі численні приклади, коли використання цих механізмів призводить до великих бізнес-перемог або ж до суттєвої корекції ситуації на ринку конкретної країни. Інформаційні технології можуть бути корисними як для просування товарів або послуг, так і для обмеження їх руху на конкретні ринки.

Враховуючи вагомий розвиток інформаційного середовища, його використання теж можна розглядати з точки зору можливостей регулювання прояву глобальних процесів. Причому, за умови їх грамотного використання, наслідки можуть бути на рівні з іншими групами механізмів. Наприклад, уряд країни прагне змінити ситуацію на внутрішньому ринку побутової електроніки (а саме – диверсифікувати ринок, який монополізований іноземними компаніями). Одним з шляхів цього є залучення інших виробників. Для цього проводиться масована інформаційна кампанія, яка висвітлює можливості приймаючої країни як перспективного ринку збуту. В цьому випадку присутність компаній на ринку країни можна трактувати для нових іноземних в якості прикладу стабільності країни-реципієнта. Успішна інформаційна кампанія може принести хороші наслідки (особливо, якщо вона має підтримку уряду).

Таким чином, якщо країна прагне будувати свою політику на засадах відкритості із зовнішнім світом, то обов'язковою умовою успішності таких контактів і зв'язків є наявність в арсеналі необхідних механізмів регулювання прояву глобальних процесів.

Висновки

1. З метою впливу на основні глобальні процеси, які реалізують власний потенціал в межах держави, необхідним є використання системи методів, які б надавали змогу змінювати і спрямовувати напрями розвитку процесів. За умови успішної реалізації цього завдання Україна отримає можливість відстоювати власні національні інтереси та захищати внутрішній ринок від зовнішньої конкуренції. Управлінські дії, спрямовані на регулювання прояву глобальних процесів, повинні оперувати системою механізмів, які б давали змогу реального впливу.

2. Основні механізми регулювання конкретизуються в межах таких груп, як політичні, економічні, адміністративні, правові, інформаційні. Кожна з цих груп механізмів визначається власними змістовними ознаками, які їм характерні і формують межі використання. Враховуючи виділені сценарії розвитку глобальних впливів відносно національної економіки, раціональною видається прив'язка механізмів регулювання до конкретних сценаріїв (а також їх етапів), що дасть змогу точніше визначити потенціал інструментів впливу. Необхідність цього пояснюється тим, що на кожному етапі змінюються і підстави для використання механізмів, тому доцільною є орієнтація останніх на специфічні риси етапів.

На перспективу доцільним є визначення переліку додаткових механізмів державного регулювання, механізмів відстоювання національних інтересів у випадку інтеграційних процесів, а також підходів до розробки і впровадження заходів превентивного характеру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кредісов А.І. Управління зовнішньоекономічною діяльністю : [навчальний посібник] – К.: ВІРА-Р, – 2002. – 552 с.

2. Мойсейченко П.О. Розвиток стимулюючої функції державного управління зовнішньоекономічною діяльністю : автореф. дис. канд. наук з держ. управл. / Мойсейченко П.О. – К.: – 2008. – 20 с.
3. Регіональне управління зовнішньоекономічною діяльністю в умовах інтеграції України в глобальний економічний простір : методичні рекомендації / [О.О. Труш та ін.]. – К.: НАДУ, 2010. – 33 с.
4. Данилишин Б. Про розумний протекціонізм // День. – № 136 від 6 серпня 2009 р.
5. Закон України «Про Єдиний митний тариф» // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 19. – ст. 259.

Надійшла 14.12.2011